

DOPIS č. 3 (43)

Praha, 15. února 1979

Vážený a milý příteli,

slíbil jsem v předešlém dopise, že něco napíšu také k fejetonu Petra Pitharta. Chápu jej – nevím s jistotou, zda správně – jako jistou polemiku s fejetonem Ludvíka Vaculíka. Vaculík (ovšem mimo jiné) praví: „kdo nesouhlasí s činností aktivní a stále zaujaté části (rozumí se Charty – LvH), má se tiše a nedemonstrativně odpojit a nekazit práci zbylým“. Tomu se Pithart staví na odpor; vidí chybu v tom, že „jsme přestávali umět a pak už i chtít čelit aktivní menšině“ a vyslovuje své politování, že „není žádná zcela spolehlivá obrana proti nelenujícím aktivistům, kteří se rozhodnou vzít naše starosti na svá bedra“. Vaculík věnoval svůj text Karlu Peckoví k jeho padesátinám; Pithart rozvíjí své úvahy, údajně podněten živou vzpomínkou na deset let starý rozhovor a Jiřím Müllerem – o Vaculíkově fejetonu se vůbec nezmiňuje.

Nemá smysl se zabývat stanoviskem, které Petr Pithart tak odpudivě pointuje, proti němuž vede svou opožděnou polemiku a které připisuje „studentskému vůdci těch let“; vím o tom tolik co nic, potřeboval bych k rozboru autorizovanou verzi. Naproti tomu jeho čerstvý, autentický text máme před sebou; his Rhodus.

Petr Pithart pojal svůj fejeton jako ostrý útok proti aktivním menšinám vůbec a proti aktivní menšině v Chartě 77 zvlášť. Co vytýká aktivním menšinám? Že berou naše starosti na svá bedra. To je dost podivná výtka. Člověk, který si žárlivě střeží své starosti pro sebe a odmítá pomoc od toho, kdo je ochoten je spolu a ním nést, je pro mne překvapením. Volky nevolky jsem jat podezřením, že to asi nejsou žádné velké starosti, když si je někdo rezervuje výhradně pro sebe. Možná, že jsem příliš zatížen křesťanskou tradicí; ale je možné i to, že Petr Pithart by se vyjádřil přesněji, kdyby znal jedno místo z listu apoštola Pavla ke Galatským, kde se doporučuje: „Jedni druhých břemena neste“ (6,2). Jistě jsou záležitosti, v nichž je a vždycky zůstane člověk sám; ale není jich mnoho, jsou velmi soukromé a na druhých je, aby projevili patřičný takt a porozumění pro to, že si je musíme vyřešit sami. Jindy nám mohou pomoci jen ti nejbližší, protože jen ti nás dobře znají a chápou naši situaci. Ale v daleko největším počtu případů nás nezájem a netečnost druhých jen zraňuje, kdežto solidarita a nezištná pomoc ze strany druhých nás dokonce povzbuzuje a hřeje.

Domnívám se proto snad právem, že Petr Pithart má na mysli něco jiného. Hledá a nenalézá „spolehlivou obranu proti nelenujícím aktivistům, kteří se rozhodnou vzít naše starosti na svá bedra“, protože jejich pomoc je pouze zdánlivá, protože je podnikána bez porozumění a proti našim záměrům. Nešlo mu snad vůbec o to, že by se tito obtížní aktivisté pletli do našich velmi soukromých věcí, protože to všechno spojuje s vládnoucími nenormálními poměry a s jejich silným zájmem o věci veřejné. Ale i tady je to příliš nepřesné a velmi podivné. Pithart jaksi obhajuje „mlčenlivou“ většinu, „lehkomyslně se věnující práci, přemýšlení, pití piva, ženským, sadařením, nechodící na schůze a ignorující volby“: konstatuje, že „menší starost o politiku patří k životu, či vlastně je to slušný život sám a dobrá politika takový život zajišťuje“. S tím posledním lze naprosto souhlasit;

vždycky jsem si myslel, že dobrá vláda je taková, která koná svou práci maximálně nenápadně, tj. dobře, takže nemusí být kritizována, nanejvýš občas pochválena. Něco jako dobrá silniční správa, která udržuje silnice v dobrém stavu – o tu se také nemusíme starat, dokud dělá svou práci dobře. Musí se ovšem držet v mezích své kompetence: silniční správa nemá co mluvit do toho, kam kdo může nebo musí jet (leďa ve výjimečných situacích a na základě veřejných důvodů) – a dobrá vláda se nemá plést do života společnosti víc, než je nezbytné pro zachování určitého řádu, na němž se všichni (nebo alespoň většina) domluvili. Jenže to platí o dobré vládě a dobré silniční správě; Petr Pithart však jedním dechem mluví o nenormálních poměrech i o slušném životě, k němuž patří menší starost o politiku. Řidič nemá důvodu se starat o nějakou silniční správu, dokud silnice zůstává slušně sjízdná; když však už rok nebo dva je nucen jezdit takřka krokem přes celé úseky, plné výmolů a jam, má silný motiv, proč se o silniční správu začít starat. Stejně tak platí – trvám – že v nenormálních politických poměrech přestává být slušný život slušným životem, pokud se nadále bude méně starat o politiku. Nestarat se o veřejné věci nebo se o ně starat málo je snad slušně možné ve společnosti, kde všechno obstojně klope a kde se nikomu neděje žádná velká nespravedlnost; v „nenormálních poměrech“ to však je neomluvitelné. A jestliže to přece jenom někomu neseďí a nemá chuť se angažovat ve prospěch nespravedlivě postižených, musí být alespoň zticha a musí být rád, když to někdo bude dělat za něho.

Jenom v nejprimitivnějších společnostech je možno se obejít bez dělby práce; dnes už je samozřejmé, že v zemích na určité kulturní a politické úrovni na sebe určití lidé berou starosti všech v určitém více méně přesně vymezeném rozsahu. O obutí pro národ se starají ševci (výrobci obuvi), o domy stavitelé a zedníci (stavební závody), o nábytek truhláři atd.; a o řízení a správu záležitostí obecných se stará vláda a jednotlivá ministerstva. Pithart se zmiňuje o tom, že po vzpomínaném rozhovoru v hrušňovém sadu došlo i v národě k tomu, že „starosti o život nás patnácti miliónů vzala na sebe menšina, která se o svá práva těch nejaktivnějších přihlásila v době, řekněme, ne zcela normální“. Prohlašuji, že potud bych proti tomu nic neměl; považoval bych to možná i za zásluhu. Ovšem za jednoho předpokladu: že nám díky této „aktivní menšině“ bude život ulehčen, že naše starosti na sebe vezme odpovědně a že se o nás bude starat alespoň tak, jak bychom se starali my sami o sebe. Ve skutečnosti však došlo k pravému opaku: nejenom že nám naše starosti ponechala, ale přidala nám nové a denně nám přidává na naše bedra i starosti své, takže ve skutečnosti nás donutila, abychom její starosti vzali na svá bedra. Budoucnost ukáže, kolik těch starostí ještě na svá bedra budeme muset vzít, až se v plném světle ukáže to, co zatím jen tušíme.

Kromě toho bych chtěl jen zcela na okraji poznamenat, že jistá „aktivní menšina“ na sebe vzala naše celospolečenské a celonárodní starosti mnohem dříve než před pouhými deseti lety (a Petr Pithart to velmi dobře ví); a učinila tak bez kvalifikace a bez souhlasu většiny společnosti. Nicméně ani proti tomu se neobrací můj hlavní protest, nýbrž proti tomu, že potíže společnosti nezmenšovala, nýbrž naopak zvětšovala, že je nebrala na svá bedra, nýbrž vždycky našla někoho, komu je na bedra hodila, a že místo starých nespravedlností zavedla nespravedlnosti nové.

Kdysi to byla ovšem menšina podstatně početnější, než je menšina dnešní; řada tehdejších příslušníků „aktivní menšiny“ byla z menšiny vyřazena a zahrnuta do mlčenlivé většiny (někteří vysloveně omylem). Ani původně nebyla a tím méně je dnes příslušnost k „aktivní menšině“ závislá na nějaké skutečné aktivitě, agilnosti, obětavosti, statečnosti atd. jednotlivců, nýbrž je výsledkem kádrového řízení. Ale to bych už nosil sovy do Athén.

V naprosto nepochopitelné paralele uvádí Petr Pithart hned za sebou onu menšinu z roku 1969 a aktivní menšinu v rámci Charty 77. Velmi lehce se přitom přenáší přes fakt, že sama nevelká skupina signatářů Charty představuje jakousi „aktivní menšinu“ v národě (nevím, proč Pithart dodává: „chcete-li“). Přechází raději in medias res a pokouší se ukázat, že „hrstka nadšených, obětavých, riskujících, horlivých, netrpělivých, úhrnem – a mnohdy proti jejich lepším předsevzetím – radikálních“ se „ujala věci, která měla být společnou“. To přece platí stejně tak o Chartě jako celku: věc dodržování zákonů a respektování lidských a občanských práv by měla nepochybně být věcí celého národa, celé společnosti. A přece se jí ujaly zprvu necelé tři stovky a dodnes něco přes tisíc občanů, tedy nepatrné procento. Jaká to je námitka? Což tomu tak není vždycky, když jde o něco nového, co je zapotřebí nejprve prosadit, přesvědčit o tom ty druhé, uvést to do obecného povědomí? Ke komu se počítá sám Petr Pithart? Chce nám snad předstírat, že náleží k většině, které se někdy říká „mlčenlivá“? Jistě nikoliv. Není pochyb o tom, že i on náleží mezi nějakou „aktivní menšinu“. Jeho menšina ovšem není tou menšinou, proti které se obrací se svou kritikou. Víme dobře, že mezi signatáři je celá řada takových „menšin“, z nichž některé jsou aktivnější, jiné méně aktivní. Některé aktivní menšiny jsou dokonce pouhým mýtem. Slyšel jsem kdysi, že se v Chartě dostali do čela staří akademičtí Ymkaři; nedávno z úst pracovníka Bezpečnosti jsem vyslechl narážku na aktivisty z řad tvářovců. Jsou tu také exkomunisté (vnitřně ještě členění), křesťané (katoličtí a evangeličtí), umělci, novináři, ale také dělníci (těch je možná už většina nebo jistě nejsilnější menšina) atd. atd. A v rámci všech těchto jednotlivých menšin jsou někteří jejich příslušníci aktivnější než druzí a proto se spolu dostávají častěji a trvaleji do kontaktu. Petr Pithart se neobrací proti žádné politicko-stranicky, profesionálně, konfesijně nebo jinak profilované skupině, nýbrž proti nejaktivnějším příslušníkům všech skupin – alespoň to tak vypadá. Míří zřejmě „vysoko“; vposledu se zaměřuje na ty, kteří „za onu tisícovku promlouvají ke světu“. Ke světu může promlouvat kdokoliv, ať už Chartu podepsal nebo ne; a z Chartistů zase každý. Ale za ostatní, tj. za onu celou tisícovku mohou promlouvat jenom a výhradně mluvčí. Pokud Pithart neuvádí konkrétní jména, je zřejmě proti instituci mluvčích vůbec; je tomu totiž od počátku tak, že trojice mluvčích na sebe bere některé starosti těch druhých signatářů. Proč tedy signoval základní dokument, v němž je to ustanoveno? Anebo se mu opravdu nelíbí někteří mluvčí a přál by si jiné? Proč to tedy jasně neřekne?

Z dosavadního rozboru vysvítá čím dál zřetelněji, že v Pithartově fejetonu je něco „zašifrováno“, že je něco mezi řádky nebo za nimi, co z nějakých důvodů nechtěl nebo nemohl vyslovit. Nepřesnost formulací, nedomyšlenost tezí a neudržitelnost důsledků musí překvapit každého, kdo zná jiné Pithartovy texty. Není divu, že některé reakce budou vycházet z pochopení, které autor prohlásí za nepochopení. Přesto je nutno alespoň v

několika málo případech věnovat pozornost místům zvláště problematickým nebo jako problematické se přinejmenším jevícím.

Když se Petr Pithart zmiňuje o menšině z roku 1969, která na sebe vzala starosti o život patnácti miliónů, a to navíc v době ne zcela normální, takže „s těmi právy musela vzít už také všechnu moc“, pokračuje: „Čekáme dosud s napětím a stále ještě s nadějí, že jí nakonec nezbude nic jiného, než se o ty těžší a těžší starosti s námi všemi více podělit“. Už jsem naznačil, že se spíš obávám, že nám všem ty její stále těžší a těžší starosti nakonec zůstanou na krku. Ale na tomto místě mi ani tak nejde o věcnou stránku problému, nýbrž spíše o Pithartův postoj a přístup. Uvažme, co to de facto znamená, když Pithart na jedné straně polemizuje proti „aktivní menšině“ v Chartě, která má „silný zájem o věci veřejné“, a když se proti ní ujímá většiny, která se lehkomyšlně věnuje práci, přemýšlení, pití piva atd. a má „menší starost o politiku“, a když na druhé straně stále ještě (přinejmenším po deseti, vlastně však po třiceti letech) čeká s napětím a s nadějí, že ona menšina, která na sebe strhla práva těch neaktivnějších i moc, bude nakonec nucena se o své starosti podělit se všemi. Proč vlastně je ochoten vycházet vstříc spíše oné mocenské menšině než oné obětavé, horlivé atd. menšině v samotné Chartě? Proč čeká, že je spíše možný konstruktivní dialog s mocí než s malou „aktivní menšinou“ v Chartě? A proč dokonce naznačuje, že o onu již na počátku malou naději na konstruktivní dialog s mocí nás vlastně připravila chartistická „aktivní menšina“, které ti ostatní přestávali umět a pak už i chtít čelit? Zní mi v tom všem jeden dost falešný tón. Je to opravdu jen má vina?

Petr Pithart líčí poněkud barvotiskově začátky Charty 77: smyslem pokusu byla také „snaha vytvořit solidární společenství bez stranických předsudků a příslušné nedůvěry“; „obávali jsme se, aby se z našeho volného společenství nestala sekta posledních spravedlivých, abychom se neuzavřeli do gheta pyšné výlučnosti“; „odmítali jsme se pevněji zorganizovat, protože jsme nechtěli, aby se mezi námi vyvinuly aparátnické manýry se vším všudy“ atd. To přece není pravda: nikdo si nemohl ani na chvíli namlouvat, že atmosféra nedůvěry a z ní pramenící podezřívavost může být zrušena jedním podpisem společného textu. Tento národ byl v minulých desetiletích hluboce rozpolcen a několik dnů národní euforie uprostřed politické katastrofy to nemohlo natrvalo zachránit. Že se na bázi prvního dokumentu Charty 77 sešly podpisy lidí, kteří v padesátých letech náleželi k vládnoucí „aktivní menšině“, s podpisy těch, kteří tehdy seděli v kriminálu, že spolu podepsali lidé, kteří mohli studovat i ti, kterým to bylo znemožněno, že najdeme vedle sebe jména lidí, kteří směli vědecky pracovat nebo umělecky tvořit, dosahovat akademických titulů nebo jinak předních míst v kultuře, i jména těch, kteří byli z toho všeho pro své přesvědčení vyloučeni – to už byl jakýsi neuvěřitelný zázrak, který se – na rozdíl od vymyšleného zázraku Pithartova – opravdu stal. Nebyla a není to – nebo alespoň to nemusí být – jen jakási dočasná fronta, spojená v negaci, nýbrž zárodek nového společenství lidí, kteří nemají stejné názory, kteří náležejí k různým stranám a kteří ještě stále trpí řadou předsudků atd., ale kteří si jsou v jedné základní věci blízko, ba jednotni: že je třeba důsledně dodržovat zákonnost, stejnou pro všechny. Nikde nebylo stanoveno, jak moc musí mít signatář smyslu pro míru, jak dalece musí být zdrženlivý, jak moc trpělivý, nakolik moudrý; také nebylo

stanoveno, kolik smí vypít piva nebo vykouřit cigaret, jak často smí střídat děvčata nebo kolikrát může být rozvedený (nebo obráceně střídat kluky a být rozvedená), jakých hodnot si cenit a čím naopak opovrhovat atd. atd. Proto také není žádnou zátěží ani břemenem, když dojde mezi chartisty k názorovým rozporům a sporům – pokud obě nebo všechny strany respektují lidská a občanská práva každého bez výjimky a dodržování zákonů (včetně zákonných způsobů jejich změny). A není důvodu, proč někomu vytýkat přílišnou aktivitu a horlivost prostě všeobecně, nýbrž jen tenkrát, když se to konkrétně dostává buď do rozporu se zásadami Charty 77 – anebo když je někdo přesvědčen o chybnosti názorové, věcné (a pak ovšem musí argumentovat věcně, nikoliv formálními námitkami proti přílišné horlivosti).

Základní chybou Pithartova přístupu je naprostá absence věcných, obsahových kritérií. Tu chybu sdílí s fejetonem Ludvíka Vaculíka. Chápu, že se nám někdy mohou někteří lidé zprotivit svou neúpornou pracovitostí a neumdlévající činorodostí; někteří lidé už jsou takoví, že nenechají nic a nikoho ani na chvíli v klidu. Ale to je věc letory a není nutno z toho uměle dělat zásadní věc. Já jsem osobně nakloněn spíš práci v klidu (jakou z dosti neprůhledného rozmaru doporučuje Vaculík), která mi však málokdy zatím byla dopřána; do prudších akcí se dostávám vždy jen poté, co jsem k tomu byl dost razantně vyprovokován. I to je však otázka letory a mně nenapadá, abych to doporučoval jiným nebo dokonce abych to od nich vyžadoval. Z Pithartova textu zaznívá jakási podivná únava; kdybych ho neznal, odhadoval bych ho na postaršího pensistu – podle textu. Trochu ho chápu a přiznávám, že i já bývám někdy unaven. Budeme mít takové slabší chvíle asi všichni nebo většina z nás. O tom však přece nemá smysl se bavit. Důležité jsou jiné věci: především to, zda cesta, kterou jdeme, je správná nebo falešná; zda pojetí, které jsme si vytvořili, snese konfrontaci s fakty a s vývojem věcí či nikoli; zda jsme ve své životní situaci dost pevní a zakotvení nebo ne; zda dovedeme rozumět druhým (ať už souhlasíme či nikoliv) anebo zda si jejich názory i jednání zkreslujeme. A o tom všem spolu můžeme a musíme mluvit, musíme ty druhé přesvědčovat, apelujeme na jejich soudnost, ale musíme se umět také sami otevřít jejich argumentům a prokázat soudnost svou. A protože žijeme v době, kterou jsme si nezvolili a která je dalekosáhle nenormální a politicky vyšinutá, nemůžeme se nestarat o veřejné záležitosti. A pokud nás to příliš do politické arény netáhne, nemějme za zlé těm, kteří probouzejí naše občanské svědomí a připomínají nám naši odpovědnost, leč budme jim za to vděční. Neboť naši vlastní odpovědnost, konkrétní, osobní, nepřenositelnou, nedelegovatelnou, nám stejně nemůže nikdo vzít. Můžeme se jí ve svém selhání vzdát jen sami.

Tvůj

Ladislav Hejdánek